

Szende Virág

Hungarológiaoktatás különböző nyelvi szinteken

1. A hungarológia mint nemzettudomány

A hungarológia fogalma körüli viták, a hungarológia tudományként történő elismertetésének az igénye felveti a kérdéskör tudományos megközelítésének problematikáját. Minden olyan tudománynak, amely több diszciplína részterületeit foglalja magában nemcsak tartalmi, hanem terminológiai és metodológiai szempontból is meg kell határoznia önmagát. A kérdés az, hogy a hungarológia milyen irányból közelítve határozható meg a legáltalánosabb módon. Ha részterületei felől nézzük, akkor megmaradunk a különböző tudományterületek tárgyszintjein, és kommunikációs nehézségeink támadnak e területek együttes vagy párhuzamos tárgyalása során. Ez utóbbi megállapítás természetesen a tudománytan szintjén értendő, s azt kívánja kifejezni, hogy az oktatók természetesen a saját szakterületükön érzik biztonságban magukat, s inkább lemondanak az egyes szakterületek közötti összefüggések bemutatásáról. Az 1. sz. ábrán látható, melyek azok a tudományterületek, amelyek a legáltalánosabb meghatározás szerint a hungarológiát alkotják. (Megjegyzés: jelen tanulmányomnak nem célja annak megvitatása, mely diszciplínák tartozzanak a hungarológia körébe, ezért elfogadom, hogy a területek számát növelni, ill. csökkenteni is lehet.)

2. *A hungarológia és a magyar nyelv viszonya az oktatásban*

A magyar nyelv mindenképpen központi szerepet játszik a hungarológiában, akár mint a tárgyalandó diszciplínák egyike, akár mint magának a kutatásnak, oktatásnak az esz-
köze. Ha az 1. sz. és 2. sz. ábrát megtekintjük, a két véglet egyértelműen leírhatóvá válik. Az egyik eset, amikor a hungarológia iránt érdeklődő nem ismeri nyelvünket, de szeretne a magyarságról minél többet megtudni, ebbe beleértve a nyelvről tudható ismereteket is. A másik véglet szerint a hallgató kiválóan ismeri és használja nyelvünket, beleértve a különböző regiszterek (szaknyelv) értését és azon történő kommunikációt is. Be kell azonban látnunk, hogy e két szélső érték iránti érdeklődés nagyszámú előfordulása nem várható a Balassi Bálint Intézetben, de talán más oktatóhelyeken is inkább a két véglet között kell az oktatóknak kompromisszumos megoldásokat találniuk. Az oktatás igazán nehéz kérdései ennél a pontnál kezdődnek, ezért célszerű valamiféle rendszer felállításának a megkísérlése, mégpedig olyan felosztásé, amelynek rendező elve a nyelvtudás, illetőleg ennek mennyiségi és minőségi jellemzői. Általánosabban fogalmazva: a kérdés az, hogy a nemzettudomány oktatását, illetve kutatását milyen mértékben befolyásolja a nemzeti nyelv ismeretének a foka, valamint a nemzettudományt alkotó egyes részdiszciplínákban való általános, nem feltétlenül az adott nemzettudománybeli szakmai és nyelvi–regiszterbeli jártasság.

Ettől a ponttól kezdve szeretném a kérdéskört szűkíteni, mivel a Balassi Bálint Intézetben – az intézet jellegéből és feladatköreiből adódóan – kizárólag magyar nyelven folyhat a hungarológia oktatása. A továbbiakban tehát kizárom az idegen nyelven történő oktatás lehetőségét. Ismét szeretnék két új elnevezést bevezetni: a nyelvdomináns és a

tudománydomináns hungarológiaoktatás fogalmát. Ez a két fogalom külön magyarázat nélkül az alábbi fejtegetések során világossá fog válni, s talán akkor egyszerűbb lesz a definiálása is. Vegyük észre, hogy az általam javasolt elnevezés, illetőleg felosztás azon a feltevésen, ha tetszik hipotézisen alapszik, hogy hungarológiát a teljes nyelvtanulási folyamat során, azaz szinte az első nyelvórától tanítunk. Gondoljunk csak az ilyesfajta nyelvkönyvi mondatokra: Magyarország Közép-Európában van. Magyarország fővárosa Budapest. A Balaton a Dunántúlon fekszik. A tokaji bor híres az egész világon. Stb. Ha nem is tudjuk egyelőre a hungarológia tartalmát meghatározni, abban alighanem egyetértünk, hogy az országismeret nem zárható ki belőle. A kérdés inkább az, hogy milyen nyelvi szinten tudunk már szakmai igényességgel hungarológiai tárgyakat oktatni, illetve milyen nyelvi szinten várhatjuk el a hungarológia tudományos igényű művelését és az arról szóló előadások megértését.

Ebben az intézetben gazdag tapasztalatokat szereztünk a nem magyar anyanyelvű diákok egyetemi előkészítése során arra vonatkozóan, hogy milyen nyelvi szinten tudjuk az egyes szaktárgyak oktatásának nyelvi bevezető részét megkezdni. Kérem, fogadják el a tapasztalati úton szerzett ismereteinket, hiszen a több évtizedes egyetemi előkészítői oktatás tanulságait nehezen helyettesíthetnénk egy rövidebb idejű és kisebb népességen végzett mérés eredményeivel, különös tekintettel arra, hogy tudtommal ilyen mérések még nem voltak. Ha tetszik, vegyék az alábbiakat igaznak elfogadható hipotéziseknek.

Vizsgálódásaink alapját az alábbi hat kérdés megválaszolása képezheti:

1. Lehet-e az adott nyelvi szinten hungarológiát oktatni?

2. Beszélhetünk-e az adott szinten hungarológiai tárgyak oktatásáról?
3. Mi a meghatározó (domináns) az adott szinten a hungarológia oktatásában?
4. Mi a feladata a hungarológiát oktató tanárnak?
5. Ki oktathat az adott szinten hungarológiát?
6. Milyen legyen az oktatás formája?

Véleményem szerint a nyelvtudás tekintetében alapvetően három szinten érdemes vizsgáldni, egy negyedik szint megjelenése inkább posztgraduális képzés keretében képzelhető el, de intézetünkben van példa az előfordulására.

2.1. Első szint

A reáltárgyak oktatásának bevezető szakaszát csak mintegy 280 magyar nyelvi óra abszolválása után kezdhetjük meg, ez az óraszám nem éri el az alapfokú nyelvtudáshoz szükséges mennyiséget. A nyelvigényesebb humántárgyak nyelvi bevezetése azonban csak az alapfokú nyelvvizsga szintjének elérése után kezdődhet meg. Mit kell nyelvi bevezető szakaszon érteni? Azt, hogy a szaktárgyra (és ebben a szakaszban még nem beszélhetünk tudományról) jellemző szaknyelvi ismereteket minimális szakmai anyagon kezdjük tanítani, azaz a hallgatókat nagyon óvatosan megismertetjük a szakjuknak megfelelő nyelvi regiszterrel.

Adjunk a fent felsorolt kérdések közül az elsőre pozitív választ, hogy a másik háromra is legyen esélyünk reflektálni, s csak azután vessük el – ha még akkor is szükségesnek tartjuk – az elsőre adott feleletet. Ezen a szinten lehetséges ugyan hungarológiai tárgyakat oktatni – értsd: egymástól külön választott diszciplínákat –, de nem biztos, hogy célravezető. Sokkal célravezetőbb komplexitásra, egészlegességre törekedni, például a történelmi eseményeket, a földrajzi ismereteket irodalmi alkotásokon (pl. nyelvileg

adaptált meséken, mondákon) keresztül bevezetni, képzőművészeti, zenei alkotásokkal illusztrálni, s redukált nyelven magyarázni. Nyilvánvaló, hogy az oktatás meghatározója a nyelvtudás szintje, tehát nyelvdomináns hungarológiaoktatásról beszélhetünk. Oktatója lehet a nyelvtanár, ha hajlandóság van benne a szükséges szakmai ismeretekből történő felkészülésre. De oktathatja a szaktanár is, ha alkalmazkodik hallgatósága nyelvi szintjéhez, és ennek megfelelően alakítja a tananyagot és a magyarázatot is, azaz beletanul a nyelvtanári szakmába. Az oktatást célszerű szemináriumi formában végezni, mert csak így válhat a hallgatók nyelvtudása aktívvá, és így készülhetnek fel a különféle diszciplínák tudományos igényű történeti művelésére.

2.2. Második szint

A fent leírt módszert a középhaszadig szintig célszerű alkalmazni, s ezek után próbálkozhatunk meg hungarológiai tárgyak különválasztott, de egymással még változatlanul összhangban álló oktatásával. Az egyes tárgyakra történő specializáció is ekkor indulhat meg, természetesen a szaknyelvre jellemző grammatikai formák óvatos használata még mindig követelmény, mert a teljes nyelvtani rendszer ismeretét (nem a használatát!) csak a középfokú nyelvtudás szintjén éri el a nyelvtanuló. Ez a szakasz tehát átmenetet képez a nyelvdomináns és a tudománydomináns hungarológiaoktatás között, s ennek végére érve mondhatjuk azt, hogy a hallgató nyelvi érettségű arra, hogy ennek a területnek a tudományos igényű művelését megkezdje. Hangsúlyozom: megkezdje, s még nem várható el a választott diszciplínákra jellemző teljes szókészlet, azaz a teljes nyelvi registers értéke és használata. Nem véletlen, hogy a világ összes egyetemén megkövetelik a külföldi hallgatóktól a

középfokú nyelvtudást, ez a gyakorlat is feltevéseinket igazolja. Csupán a rend kedvéért jegyzem meg, hogy ennek a szintnek az eléréséhez körülbelül 550–600 nyelvóra van szükség, amelyhez a szakmai ismeretek oktatásának nyelvi része újabb értékes órákat tesz hozzá. Az előbb felsorolt kérdéseinkre adott válaszokban a következő változások lehetségesek: egyértelműen lehet ezen a szinten hungarológiát, sőt már hungarológiai tárgyakat is oktatni, ez utóbbit jó, ha szaktanár végzi. A hungarológiai tárgyakat oktatók feladata még mindig kettős: a szaknyelv és a szakma tanítása összhangban a hallgatók nyelvi szintjével és előzetes szakmai ismereteivel. Mivel még ezen a szinten is erőteljes a nyelvi ismeretek közlésének az igénye, a leginkább célravezető oktatási forma továbbra is a szemináriumi forma, kiegészülve a hallgatók által végzendő önálló felkészüléssel, a kutatómunkába történő bevezetéssel. Az egyetemi előkészítő év ekkor ér véget, hallgatóink ekkor kezdenek meg egyetemi tanulmányikat, de nem minden nyelvi támogatás nélkül, hiszen az egyetemeken további nyelvórákat kapnak.

2.3. Harmadik szint

A hallgatók nyelvtudása alkalmas az egyetemi szintű oktatás megkezdésére, de nem tekinthetünk el a további – az egyetemi gyakorlatnak megfelelő – nyelvi képzéstől sem, ami heti 4-6 órát jelent. Mivel ezen a területen saját tapasztalatokkal nem rendelkezünk, csupán volt hallgatóink visszajelzéseiből következtethetünk nyelvi nehézségeikre, a továbbiakban csupán néhány megfontolásra érdemes gondolatot vetnék fel.

1. Vajon hány nyelvi regiszterrel képes megbirkózni a hungarológiaoktatásban részt vevő hallgató középfokú nyelvtudással?

2. Vajon elfogadható-e a családi nyelv a hungarológiaoktatás kontextusában középfokú nyelvtudásnak?
3. Milyen szerepe van a hallgatók iskolai végzettségének és általános műveltségének ebben az oktatási programban?
4. Mi legyen az intézetünk által végzett hungarológiaoktatás célja? (Általános ismeretek közlése a magyarságról? Tudósképzés? Kutatási programok elindítása? Mindez együtt, vagy valamelyik ezek közül választhatóan? Esetleg a különböző nyelvi szinteken más és más?)
5. Vajon hungarológiát oktatunk-e, ha egyes tárgyakat kiválasztunk, másokat pedig elhagyunk?
6. Vajon hungarológiát oktatunk-e, ha az egyes tárgyak között nem teremtünk kapcsolatot, azaz lemondunk az egészlegesség igényéről?
7. Ezeket a kérdéseket az intézetünkben kipróbálás alatt álló hungarológia program összeállítói feltehetően átgondolták, s az első évben szerzett tapasztalatok alapján bizonyára újra gondolják, s a programot, amennyiben szükségesnek látszik, az ésszerűség határain belül korrigálják.

A korrekcióban az előadásom elején felvetett általános kérdésekre adható válaszok is segíthetnek. Ezen a nyelvi szinten nemcsak magyarságismeretet, hanem egyes hungarológiai tárgyakat is lehet oktatni, ez a szakasz már egyértelműen a tudománydomináns oktatás területére esik, s a nyelvtanár feladata a szaknyelvek elsajátításának a támogatása, szorosan együttműködve az ezen szaktárgyakat oktatókkal. A hungarológiai ismereteket oktatók feladata tárgyak színvonalas, tudományos igényű, de hallgatóik nyelvi hiányosságait még mindig figyelembe vevő átadása.

Az oktatási forma eltolódhat az előadás irányába, de szemináriumi támogatással.

2.4. Negyedik szint

Megvan az esélye annak, hogy hungarológiaoktatásunk iránt felsőfokú nyelvtudással, széles látókörrel és érdeklődéssel, alapos magyarságismerettel rendelkező hallgatók is érdeklődnek. Ebben az esetben nyelvtanári munkára nincs szükség, s a hungarológiaoktatás a hallgatók érdeklődésének megfelelő témájú előadásokra, az egyéni kutatási programok támogatására, irányítására szorítkozhat.

3. Gyakorlati teendők

Miután a Balassi Bálint Intézet nincs abban a helyzetben, hogy a hungarológia programra történő felvételt középfokú nyelvtudáshoz kösse, vannak olyan gyakorlati teendők, amelyeket az oktatás tervezése, illetőleg megkezdése előtt el kell végezni.

A programra jelentkezők között felmérést kell végezni érdeklődési körükről, s ennek megfelelően kell kialakítani a következő tanév oktatási programját, természetesen az akkreditált program keretein belül. Nem hagyatkozhatunk teljesen az európai felmérésekre, mert a hozzánk jelentkezők az európai felmérések népességének egy igen speciális és viszonylag kis népességű részhalmazát alkotják, s mint tudjuk, az ilyen nagy mérések esetében gyakran előfordul, hogy az eredmények egyáltalán nem jellemzik egy részhalmaz igényeit.

Célszerű – az oktatásszervezési feladatok magas színvonalú elvégzése céljából – az ösztöndíjat elnyert és a más formában felvett hallgatók nyelvi szintjének felmérése, mert ennek alapján nagy biztonsággal meg tudjuk határozni, milyen nyelvi, illetve hungarológiai képzés válik lehet-

ségessé a tanév során. Az ilyen nyelvi felméréshez szakmailag jól kidolgozott tesztek és módszerek állnak rendelkezésre.

A jövő szempontjából rendkívül fontos a végzős hallgatók véleményének a kikérése szakmailag korrekt – mérésben és értékelésben jártas szakemberek által összeállított – kérdőívek segítségével, vagy interjúk készítésével, amelyek alkalmat adnak elképzeléseink, terveink, akár a már elkészült program korrigálására.

IRODALOMJEGYZÉK

1. RÁKOS Péter: Hungarológia: a dolog és a szó. In: *Hungarológiai Értesítő* (1986) 1–2. 321–328.
2. *A Magyar Nyelvi Intézet képzési programja*. Magyar Nyelvi Intézet, Budapest, 1999.
3. *A Nemzetközi Előkészítő Intézet nevelési és oktatási terve*. Nemzetközi Előkészítő Intézet, Budapest, 1985.
4. HÁRSING László: *Tudományelméleti kisenciklopédia*. Bíbor Kiadó, Miskolc, 1999.